

VLAAMSE GROOT MET LEEUW MAAR ZONDER NAAM VAN DE GRAAF

Marc Gheerardijn

Tijdens het feestjaar “Brugge 2002” kwamen de liefhebbers van Vlaamse munten ruimschoots aan hun trekken. Er werden interessante spreekbeurten gehouden, er werd druk gecorrespondeerd, er werden tentoonstellingen georganiseerd, enz...

Er werden vorig jaar ook Vlaamse munten verhandeld die het etiket “uiterst zeldzaam” waardig zijn. Een mooi voorbeeld daarvan is het stuk dat het onderwerp van dit artikel uitmaakt: de fameuze groot met leeuw zonder naam van de graaf, alom gekend als “den Gaillard 200”. Het hieronder afgebeelde exemplaar werd geveild door Jean Elsen N.V. te Brussel op 14 december 2002, veiling 72, lot nr. 1690.

Gaillard 200, schaal $\frac{3}{2}$ (foto: J. Elsen N.V.)

Vz. ☩ MON:GANDENSIS

In het centrum een naar links klimmende leeuw, waarrond twee concentrische parelcirkels. Tussen de parelcirkels, 12 dubbele cirkelboogjes met daarin telkens een klavertje. Tussen de parelcirkels en de leeuw de legende.

Kz. Middencirkel: ☩ COMES-FLANDRIE

Buitencirkel: ☩ NOMEN:DNI:NRI:SIT:BENEDICTVM

Kort gevoet kruisje waarrond 3 parelcirkels, waar tussenin de tekst geplaatst is.

Metaal: zilver, gewicht: 3,36 g, Ø 26 mm, as: 10.30u

Referentie: Gaillard 200, Vanhoudt G 2553, ES A 70

Men kan zich de vraag stellen: wie gaf het bevel om deze munt te slaan en wanneer? Gent als muntplaats staat vast. Iedereen is het er roerend over eens dat het om een rebellie- of provocatiemunt gaat, die onder “bijzondere omstandigheden” moet zijn geslagen. De persoon die zich “Graaf van Vlaanderen” noemt kan of wil zijn naam niet laten vermelden. In een normale situatie zou een soeverein vorst steeds eisen dat zijn naam wel degelijk wordt vermeld. Tijdens onze zoektocht naar bevredigende antwoorden, bleek dat de afgelopen decennia reeds velen ons zijn voorgegaan met verschillende onzekere besluiten tot gevolg...

De veronderstelling die door Victor Gaillard 1/ werd aangenomen had tot voor kort de meeste aanhangers nl. hierbij werden deze munten toegewezen aan de Gentenaar Jacob van Artevelde, na zijn definitieve breuk met graaf Lodewijk van Nevers, en nadat laatstgenoemde het graafschap had verlaten. In die periode, ca 1342-1345, had Jacob van Artevelde Vlaanderen in het algemeen, maar Gent in het bijzonder, in zijn macht.

De hoger vermelde geveilde munt komt ook voor in de vondst van Herk-de-Stad d.d. 1885, met verbergingsdatum 1306 2/ waardoor de hypothese rond Jacob van Artevelde ophoudt te bestaan. Een vermoedelijke verstoppingsdatum van een muntschat kan wel eens afwijken, maar toch geen 30 jaar (1306 t.o.v. 1342-1345).

De heer Olivier Elsen, van het bovenvermeld veilinghuis heeft, nog vóór de veiling, bekendgemaakt dat de historische informatie vermeld onder de beschrijving van het lot 1690 3/ niet correct was, omdat het stuk moet dateren van vóór 1306.

In zijn boek “Middeleeuwse Muntschatten gevonden in België 750-1433” rangschikt de heer A. Haeck deze munt onder Robrecht III van Béthune 1305-1322. In zijn artikel “De munten van het graafschap Vlaanderen, voor en na 1302” 4/ vermeldt dezelfde auteur de uitgifte van die muntstukken bij de periode: “geslagen tijdens het regentschap”, waarmee hij het tijdvak “11 juli 1302 tot augustus 1305” bedoelt.

We zijn het met de heer A. Haeck volledig eens om Robrecht van Béthune uit te sluiten als opdrachtgever tot het slaan van de stukken in kwestie om volgende punten:

- Robrecht van Béthune wordt naar aanleiding van de vrede van Athis sur Orge d.d. 23 juni 1305 als graaf van Vlaanderen erkend.
- Het is bekend dat deze Robrecht vrijwel onmiddellijk na zijn terugkeer in Vlaanderen (na zijn vrijlating) munten heeft laten slaan met zijn naam erop.
- Er is weinig tijd verstreken tussen zijn vrijlating en de verbergingsdatum van de vondst van Herk-de-Stad.

De vader van graaf Robrecht III van Béthune was Gwijde van Dampierre. In zijn hoedanigheid van graaf van Vlaanderen 1278-1305 was deze vorst niet onafgebroken bij machte om te regeren.

Hij werd door de Franse koning Filips de Schone 1285-1314 een eerste keer gevangen genomen, namelijk van 28 september 1294 tot eind februari 1295 naar aanleiding van het vooringenomen huwelijk van zijn dochter Filippina met de Engelse kroonprins, de latere Edward II. Tijdens die relatief korte afwezigheid werd zijn zoon Robrecht van Béthune als regent aangewezen.

In volle strijd tussen Frankrijk en Vlaanderen, liet op 3 november 1299 de 73-jarige Gwijde van Dampierre, de regering over Vlaanderen nogmaals over aan zijn oudste zoon Robrecht. Deze interim-regering duurde tot 24 mei 1300, datum waarop zowel de graaf zelf met twee van zijn zonen, regent Robrecht en Willem van Crèveœur, alsook meer dan 50 andere Vlaamse edellieden door de Franse koning gevangengenomen werden.

Begin mei 1302, dus enkele dagen vóór de Brugse Metten (nacht van 17 op 18 mei), werd Willem van Gullik de Jongere 5/ te Brugge tot ruwaard van Vlaanderen uitgeroepen. Hij behield die functie tot zeer kort na de Guldensporenslag (11 juli 1302), toen Jan van Namen, als oudste beschikbare zoon van de graaf de leiding overnam. In mei 1303 werd Jan van Namen opgevolgd door zijn halfbroer Filips van Chieti die ca 2 jaar aan het bewind bleef, tot Robrecht van Béthune in 1305 naar Vlaanderen terugkeerde. Graaf Gwijde zelf overleed op 7 maart 1305 in zijn kerker te

Compiègne.

Ook hier kunnen we het standpunt van de heer A. Haeck bijtreden, waarin gesteld wordt dat alle eerder vermelde regenten, munten hebben laten slaan: ^{4/}

- Robrecht van Béthune 28 september 1294 tot eind februari 1295
denieren met "ROB'T": G 182, Gh 439, Ha 165, VH G 2565
- Robrecht van Béthune 3 november 1299 tot 24 mei 1300
sterlingen met leeuw: G 181, VH G 2540
- Willem van Gullik de Jongere, mei 1302 tot 11 juli 1302
groten met stadspoort: RBN 1853 p. 160-164, VH G 2543, ES A 55
- Jan van Namen van 11 juli 1302 tot mei 1303
groten met stadspoort: G 162, RBN 1853 p. 160-164, VH G 2544 tem 2546, ES A 56
- Filips van Chieti, van mei 1303 tot juli 1305
groten met stadspoort: G 163 tem 166, RBN 1871 p. 94, VH G 2547 tem 2549, ES A 57
groten met leeuw: RBN 1924, p. 83-85, VH G 2550

Een onderzoek van deze munten leert ons dat de regenten verscheidene titels dragen (o.a. "zoon van de graaf van Vlaanderen"), maar nooit heeft één van hen zich "Graaf van Vlaanderen" genoemd. Dit is normaal want de enige echte graaf in die periode was zonder onderbreking Gwijde van Dampierre (tot zijn overlijden op 7 maart 1305) Maar wie was dan wel de opdrachtgever om munten te slaan van het type G 200?

De aanzet tot de oplossing van dit raadsel, kwam er door het (nogmaals) herlezen van het artikel van de heer A. Haeck ^{4/} waarin deze numismatisch adviseur stelt "Het is duidelijk dat alle munten van Gwijde van Dampierre van vóór 1300 moeten dateren gezien hij vanaf mei 1300 tot het einde van zijn leven de gevangene was van de koning van Frankrijk". Dit citaat is ook correct, ten minste als we het woord "gevangene" niet te letterlijk opvatten...

Na de Guldensporenslag hielden de vijandigheden tussen Vlaanderen en Frankrijk niet op. Enkele genoteerde veldslagen waren de slag rond Arques in april/mei 1303 en de belegering van de Franse bisschoppelijke stad Doornik in augustus van hetzelfde jaar. Op 20 september 1303 werd in een klooster in de omgeving van l'Ecluse/Douaai (Douai) een wapenstilstandsverdrag ondertekend, dat aanvankelijk geldig was tot 17 mei 1304, maar later werd verlengd tot 24 juni 1304. In dat verdrag werd uitdrukkelijk bepaald dat zowel Gwijde van Dampierre alsook zijn zoon Willem van Crèvecoeur (de andere zoon, Robrecht van Béthune, dus niet) tijdelijk in vrijheid werden gesteld teneinde de wapenstilstand om te zetten in een vredesverdrag met Frankrijk. In de praktijk werden die vredesonderhandelingen geleid door zoon Willem. Uiteindelijk werd er toch terug naar de wapens gegrepen, wat resulteerde in de beter gekende slag bij de Pevelenberg op 18 augustus 1304. Aldus verbleef graaf Gwijde van Dampierre terug in Vlaanderen van eind oktober 1303 tot 16 mei 1304, datum waarop hij zich terug aanbood in de gevangenis te Compiègne (overeenkomstig de bepalingen van het wapenstilstandsverdrag). ^{6/ 7/ 8/} De bejaarde graaf deed zijn intrede in Vlaanderen en bezocht stad na stad, waarbij zijn trouwe kinderen hem vergezelden. Daarna verbleef hij vooral op zijn kasteel in Wijnendale. In die periode van wapenstilstand, trokken de zonen van de graaf zich terug binnen de muren van de belangrijkste Vlaamse steden: Filips van Chieti te Rijsel en Dowaaï, Gwijde van Namen te Brugge, Willem van Gullik (kleinzoon van de vorst) te Ieper en Jan van Namen te Gent.

Dat Gwijde van Dampierre een sluwe vos was is algemeen bekend, denken we maar aan zijn eigen huwelijkspolitiek alsook aan die van zijn talrijke kinderen. Dat ook deze vos wel zijn haren verloor, maar zeker zijn streken niet wordt aangetoond omdat we deze munten (G 200) aan hem kunnen toewijzen tijdens die tijdelijke vrijheid van ongeveer 6 maanden.

Filips van Chieti was dan wel de regent, maar zijn vader Gwijde was tenslotte nog steeds de enige graaf van Vlaanderen, zij het onder “bijzondere omstandigheden”. Het is uiteraard mogelijk dat de 77-jarige graaf zich beperkt heeft tot de instructie van deze muntslag, of enkel zijn goedkeuring eraan heeft verleend, het resultaat blijft hetzelfde. Enerzijds werd de naam van de graaf opzettelijk niet vermeld om de lopende delicate vredesonderhandelingen niet onder druk te zetten of om het persoonlijk lot van de vorst, die mogelijks nog naar de cel in Compiègne terug moest, niet onnodig in gevaar te brengen. Anderzijds was het een expliciet teken van rebellie tegen de Franse koning, de voormalige bezetter van Vlaanderen van eind 1297/mei 1300 tot 11 juli 1302. Die opstandigheid komt op meerdere manieren tot uiting:

a) Tekst

Met de titel “Graaf van Vlaanderen” ontstond een anonieme boodschap/bevestiging in de zin van “de Vlaamse graaf is terug in Vlaanderen, alwaar hij regeert en munt slaat”. Maar precies omdat de naam van de graaf niet werd vermeld kon de Franse koning Gwijde van Dampierre hiervoor niets ten laste leggen.

b) Muntype

Hier kunnen we spreken van een echte provocatie. Voor de allereerste keer verscheen de Vlaamse Leeuw, het vrijheidssymbool bij uitstek (“Vlaanderen den Leeuw!”), op een groot 9/10, dé standaardmunt van de Franse koning.

c) Muntplaats Gent

Om deze muntslag in de latere Arteveldestad te kunnen realiseren was het noodzakelijk dat Gent in handen was van het Dampierre-geslacht. Dat was wel degelijk het geval: zoals hierboven vermeld was het Jan van Namen die er resideerde. Misschien werd deze stad uitverkoren precies omdat Gent tot de dag na de Guldensporenslag stevig in handen van Fransgezinde leliaards was.

Dat het vorig jaar geveilde exemplaar van bedenkelijk allooï is mag ons niet verwonderen. Er heerste in die periode immers een grote zilverschaarste. Tot op heden mochten we 8 verschillende stukken van dit type onderzoeken: 6 van slecht allooï en 2 stukken in goed zilver. Dat deze munten zeer kortstondig werden geslagen, wordt door hun grote zeldzaamheid geïllustreerd.

Dit prototype van de “Vlaamse leeuwengroot” stond model voor meerdere latere uitgiften, zowel in Vlaanderen zelf, als daarbuiten. De allereerste die de Vlaamse Leeuw op zijn groten overnam, was niemand minder dan de toenmalige zoon van Gwijde, regent Filips van Chieti (zie hierboven; RBN 1924 p. 83-85). Misschien werden die groten met leeuw van Filips geslagen in de periode van 7 maart 1305 (datum overlijden van Gwijde in de gevangenis), tot juli 1305, toen hij afstand deed van zijn functie als ruwaard van Vlaanderen en naar Italië terugkeerde. Samen met de andere zonen alsook enkele kleinzonen van Gwijde van Dampierre had hij immers in die maand juli, het vredesverdrag van Athis sur Orge bekrachtigd, waardoor zijn broer graaf Robrecht III van Béthune werd vrijgelaten en zijn functie als graaf van Vlaanderen volwaardig kon opnemen.

Tot slot danken we iedereen die een bijdrage heeft geleverd, om tot een aanvaardbare oplossing van het gestelde raadsel te komen. We denken hierbij aan de auteurs die

zich op een ernstige manier met numismatiek bezighouden. In dat kader danken wij in het bijzonder de heer A. Haeck die de voorbije jaren onmiskenbaar baanbrekend werk heeft verricht, o.a. met betrekking tot de Vlaamse numismatiek. Ook een woordje van dank aan de eigenaars van de munten, voor het ter beschikking stellen van hun muntstukken.

Noten

- 1/ V. Gaillard, *Recherches sur les monnaies des comtes de Flandre depuis les temps les plus reculés jusqu'au règne de Robert de Béthune inclusivement*, Gand 1852.
- 2/ A. Haeck, *Middeleeuwse muntschatten gevonden in België 750-1433*, Brussel 1996.
- 3/ Jean Elsen N.V., *Veilingcatalogoog 72*, Brussel 14 december 2002.
- 4/ A. Haeck, *De munten van het graafschap Vlaanderen, voor en na 1302*, Jaarboek E.G.M.P. 2001 p 33-42.
- 5/ Uit het eerste huwelijk van Gwijde van Dampierre, met Mathildis van Béthune, kwam o.a. dochter Maria van Dampierre ter wereld. Zij werd uitgehuwelijkt aan Willem, oudste zoon van de graaf van Gullik. Uit dit huwelijk werden drie zonen geboren: Willem de Oudere gesneuveld in de slag om Bulskamp, Geraard en Willem de Jongere, het is laatstgenoemde die hier wordt bedoeld.
- 6/ Dr. Theo Luyckx, *Het grafelijk geslacht Dampierre en zijn strijd tegen Filips de Schone*, Leuven 1952.
- 7/ G.A. Van de Kerckhove, *De graven van Vlaanderen*, 1979.
- 8/ R.C. van Caeneghem, *Feiten en mythen van de Guldensporenslag*, Antwerpen 2002.
- 9/ Uiteraard kwam de Vlaamse Leeuw reeds voor op andere, vroegere denominaties; vb. de sterlingen met leeuw van Robrecht van Béthune G 181. Evenwel verscheen hij vooral als Leeuw op schild, vb. de talrijke kleine denieren van Brugge en Ieper, de ²/₃ groot van Margaretha van Constantinopel G 148.

Bibliografie

- J. Ghysens, *Les petits deniers de Flandre des XIIe et XIIIe siècles*, Bruxelles 1971.
A. Haeck, *De munten van de graven van Vlaanderen*, Brussel 1973.
A. Haeck, *De monetaire politiek van de Franse koningen en de muntslag in Vlaanderen voor en na 1302*, Maandblad voor numismatiek van Numismatica Brugge en het Vrije, Brugge september 2002.
E. Schutyser, *De Muntomloop in Vlaanderen*, Oostkamp 2002.
H. Vanhoudt, *Atlas der munten van België*, Herent 1996.
RBN, *Revue Belge de numismatique*, Brussel, meerdere jaargangen zoals in de tekst is aangehaald.

Alle reacties op dit artikel zijn welkom bij de auteur: Marc Gheerardijn, Vrijgeweidestraat 133, 8020 Ruddervoorde, tel. & fax 050 27 50 03.